

УДК 37.018.1 (477.87) «18/19»

ЕВОЛЮЦІЯ СІМЕЙНИХ ЦІННОСТЕЙ НА ЗАКАРПАТТІ

Петрус Маріанна Василівна

м.Мукачеве

У статті окреслено еволюцію ціннісних сімейних орієнтацій на Закарпатті. Здійснений компаративний аналіз сукупності інтересів, потреб, мотивів, матеріальних та духовних запитів закарпатської родини другої половини XIX – 30-х років XX століття та сучасної. Подані результати анкетного опитування з досліджуваної проблеми.

Ключові слова: еволюція, сім'я, родина, сімейні цінності, сімейне виховання.

Процес сімейного виховання на Закарпатті сьогодні проходить в складних умовах, адже він передбачає поєднання споконвічних традицій виховання і нових форм взаємин батьків і дітей, які диктує соціально-економічний уклад життя, нові суспільні норми і вимоги. А вони часто продиктовані деформованою суспільною мораллю, спотвореними умовами життя сім'ї. Розлад у родинних взаєминах, занепад виховних традицій призвели до духовного розтління молодого покоління. Тому неминучим є повернення до традиційно-християнських вартостей, якими відзначався світогляд закарпатських освітніх діячів другої половини XIX – 30-х років XX століття, відродження плідних педагогічно-виховних ідей.

Мета статті – здійснити компаративний аналіз сімейних цінностей другої половини XIX – 30-х років XX століття та сьогодення.

Вироблений крайовими освітянами досвід сімейного виховання дає можливість сучасникам впроваджувати в практику виховання традиційні методи, форми і засоби передачі молодому поколінню моральних, духовних та естетичних цінностей. Багаті за змістом, духовним та емоційним вираженням твори педагогів багатонаціонального Закарпаття – невичерпне джерело формування сімейного досвіду сучасної особистості. Глибинне знання й раціональне його застосування сприятимуть виробленню в молоді шанобливого ставлення до пам'яті предків, засвоєнню базових моральних цінностей та ідеалів, культурних традицій, забезпеченню духовної єдності поколінь. Тому цілком закономірно, що сучасне сімейне виховання маємо будувати на ґрунті історичного досвіду родинної педагогічної культури Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття.

Безперечно, в новітній концепції сімейного виховання, порівняно із поглядами педагогів досліджуваного періоду відбулися певні зміни. Для з'ясування виховних цілей сімейного ви-

ховання, які сповідуються у родинах, а відтак і для здійснення компаративного аналізу пріоритетів досліджуваного періоду та сьогодення, нами проведено анкетування у сучасних закладах освіти (Мукачівських ЗОШ I-III ступенів №2, 11, 13 та 20), в якому взяли участь 246 респондентів (з них – 174 учні та 72 батьки).

Опитування показало, що на запитання «Які теми ви обговорюєте зі своїми батьками з власної ініціативи?» учні відповіли: 86% обговорюють щоденні події; 66% – стосунки з друзями, однолітками; 65% – тему грошей; 59% – моди; 52,5% – телевізійні передачі, кіно; 52% – майбутню професію; 48% – кохання (здебільшого дівчата); 46% – щастя; 31% – тему політичної ситуації в країні (старшокласники); 26% – релігії; 23% – сенсу життя; 21% – прочитаних книг; 17% – здорового харчування; 12% – шкідливих наслідків куріння, алкоголю (рис.1).

Отже, як засвідчують отримані результати, більшість обговорюваних нині у сім'ї питань відображають матеріально-побутовий характер і лише епізодично обговорюють майбутнє, кохання, щастя, сенс життя, питання релігії, книги, здоровий спосіб життя.

Найбільше занепокоєння викликає низький, порівняно з минулими роками, показник пріоритетності серед дитячих інтересів теми релігії (26%). У наших предків, як показало проведене дослідження, релігійна свідомість була високою. Батьки прививали любов та віру в Бога, навчали молитов, привчали до участі у церковних обрядах, до наслідування релігійних традицій, звичаїв.

Слід також відмітити, що в досліджуваній період метою виховання, згідно з настановами О.Духновича, було формування у дітей таких якостей і властивостей як «добрий нрав, наука, здатність, трудолюб'є, добре серце, добрая воля, любовь к Богу и ближньому» [5, с.IV-V], то сьогодні, виховні тенденції характеризуються прагматичністю, раціональністю, прихованою чи яскраво вираженою меркантильністю батьків і дітей у їх ціннісних орієнтаціях.

Порівняно з минулими роками досліджуваного періоду, в сучасних сім'ях означилася і продовжує зростати тенденція щодо акцентуації на таких особистісних якостях, як хитрість, крутість, уміння досягати своєї мети будь-якими засобами, навіть за рахунок інших. Анкетування з виявлення цінностей сімейного виховання, проведене серед батьків (72 респонденти), дозволило одержати такі результати: 63% дорослих членів

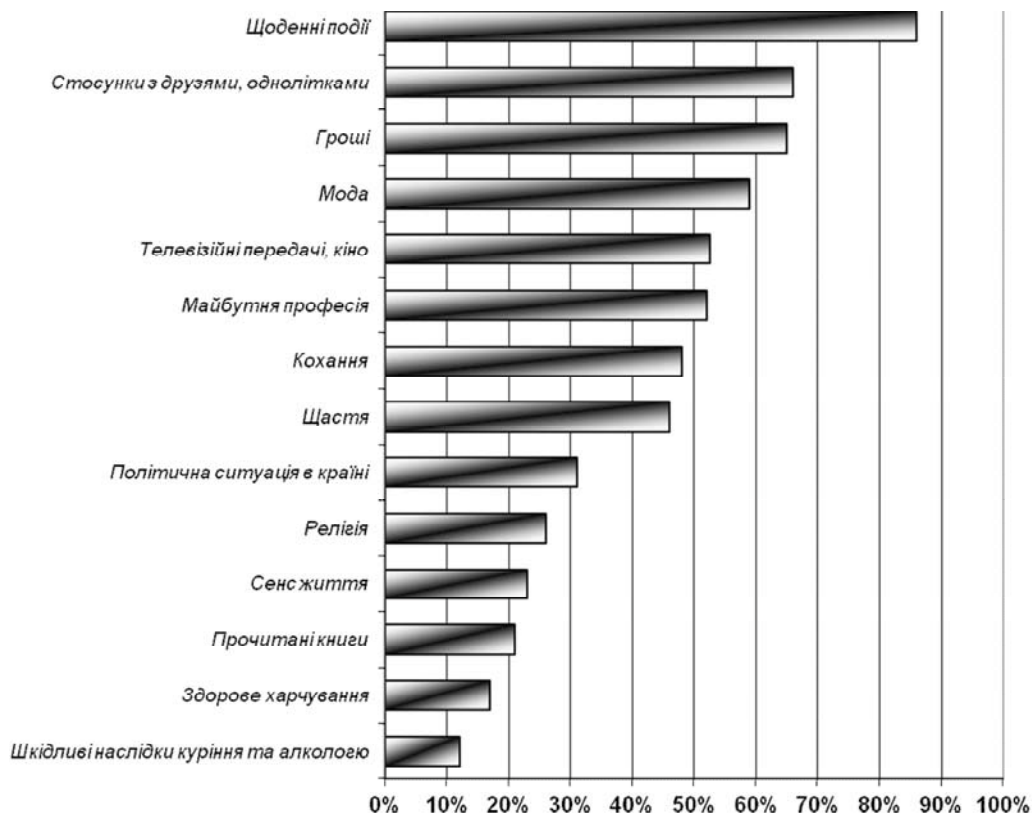

Рис. 1. Відсоткові показники пріоритетності питань, які сучасні школярі Закарпаття обговорюють зі своїми батьками з власної ініціативи

сімей прагнуть, щоб їхні діти були розумні, хитрі, вміли за себе постояти, не дозволяли обдурити себе. Обґрунтовують це тим, що сучасне життя «не терпить слабких», «сьогодні не можна бути добрим, порядним і чесним; треба вміти самому завойовувати собі місце під сонцем». Близько 28% опитаних батьків вважають такі якості придатними і навіть життєво необхідними, однак заперечують їх стосовно самих себе та своїх дітей. У той же час, особистісні якості, пропаговані педагогами Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття, такі як доброта, чуйність, милосердя, порядність, товарицькість, вміння співчувати і допомагати іншим, в ієрархії сучасної системи батьківських цінностей займають значно нижчі місця – на них припадає дуже незначний відсоток відповідей батьків (9%).

Крайові педагоги (Е.Бокшай, Л.Гайдукевич, О.Маркуш), визначаючи основні риси виховного ідеалу дитини, вказували на її тверду віру в Бога, високий патріотизм, працелюбність, пошану до батьків і старших людей. Натомість, у сучасних сім'ях надається перевага сімейному добробуту. Джерелом нестабільності сім'ї стає бездуховність, формальне спілкування батьків і дітей, абстрагування від виховного впливу бабусь і дідусів, постійна зайнятість батьків у сфері суспільного виробництва, фактична нерівність чоловіка і дружини у домашніх справах, відсутність належного контролю за дітьми.

Духовно-моральні відносини у сім'ї становили інтегральну характеристику, яка відображала цінності родинного життя, зокрема, такі, як взаємна любов, повага і взаєморозуміння. На жаль, статистика свідчить про порушення в умовах сьогодення цих цінностей. До прикладу, у сучасних умовах Закарпаття біля 30% зареєстрованих шлюбів – розпадаються [2, с.6] на протилежність 1% у тридцятих роках XX століття [6, с.8]. Збільшення кількості розлучень сприяє загостренню одвічної проблеми взаємин батьків і дітей. Наслідком розлучень є те, що діти залишаються без одного з батьків. Враховуючи, що основна кіль-

кість дітей народжується у перших шлюбах, то розлучення ще обмежують і народжуваність.

Як показали спостереження у новочасних соціальних умовах, дедалі помітнішим стає нехтування батьками правил мовленнєвого етикету. Таким чином, у щоденному поспіхові батьки не помічають, як з дитячого лексикону зникають елементарні слова ввічливості, а якщо й помічають це, то найкращим засобом виховання етикетної мовленнєвої звички називають нагадування, а не систематичне вправлення мовленнєвої поведінки та особистого прикладу.

Ще однією нагальною проблемою є дотримання принципу природовідповідності, на вагомість якого так загострювали свою увагу закарпатські мислителі другої половини XIX – 30-х років XX століття (А.Волошин, О.Духнович, А.Карабелеш). Однак в умовах сьогодення він майже не знаходить практичного втілення. Батьки часто не сприймають дитину такою, якою вона є, не бажать допомагати їй рости і розвиватись, не створюють для цього необхідні умови – позитивне мікросередовище родини. Це, в свою чергу, призводить до того, що сучасні діти втрачають стабільність емоційного базису. Є підстави стверджувати, що успіх сімейного виховання залежить від того, наскільки щирі, чуйні й чесні у своїй любові до дітей самі батьки. Дітям необхідна любов щоденно і повсякчас, щоб їх сприймали і любили такими, якими вони є. У цьому полягає мудрість батьківської любові. Про це перманентно у своїх працях наголошували такі закарпатські педагоги, як: І.Борух, Л.Гайдукевич, М.Колесник, О.Маркуш та ін.

Серед методів виховання, до яких найчастіше звертаються сьогодні батьки, можна назвати такі, як наказ, повчання, моралізування, вимоги. Недооцінюється сучасними батьками роль особистого прикладу, спільної діяльності батьків і дітей, привчання, використання виховних ситуацій.

Сучасний науковець Т.Алексєнко стверджує, що нині най-

частіше в сім'ях представлена репресивно-анархічна сімейна педагогічна система [1, с.71], за якої дитині забороняється майже все. Однак в реаліях життя, наголошує Т.Алексєєнко, майже нічого не заборонено: все залежить від настрою і бажання батьків займатись своєю дитиною. Тому такий принцип виховання калічить дитячу душу [1, с.71]. Адже покарання чи заохочення за одні і ті ж дії дитини, як стверджував закарпатський педагог досліджуваного періоду Л.Гайдукевич, позбавляє її стійких орієнтирів поведінки і формує у неї риси пристосування, а бажання щоразу пристосовуватись до нової емоційної ситуації спричинює також підлабузництво або ухилиння від виконання цілком розумних і справедливих вимог одного із батьків в очікуванні на те, що другий їх відмінить [3, с.66]. Таке виховання може спровокувати виникнення і розвиток дитячого неврозу, невпевненості і замкнутості дитини у собі.

Цікаві результати для визначення пріоритетних цінностей сімейного виховання на Закарпатті сьогодні дало вивчення стану усвідомлення батьками неправомірності тих чи інших дій, що мають місце в практиці сімейного виховання. 65% опитаних батьків основними своїми помилками вважають відсутність єдиних поглядів на виховання дитини у сім'ї; нерозумну любов, яка спричинює надмірну увагу, турботу, пріоритет матеріальних питань, недостатню вимогливість або, навпаки, її надлишок.

Розширення й урізноманітнення форм суспільного виховання в умовах сьогодення не тільки не знімає, а й робить гострішою необхідність посилення ролі сім'ї у вихованні дітей. Водночас результати анкетування, проведеного серед батьків показує, що вони вважають за необхідне розширити демократичні форми роботи школи з сім'єю, більша частина опитаних зазначає про інтерес до таких спільних заходів, як спортивні змагання, екскурсії, сімейні вечори, зустрічі та ін. До того ж, значна частина батьків позитивно сприймає ділове, а не формальне співробітництво з учителями (відвідування урочистих заходів, глибше знайомство учителів із сім'ями). Абсолютна більшість готова допомагати школі в організації роботи з дітьми під безпосереднім керівництвом педагогів. Однак, як показує практика, батьки майже не беруть участі у роботі школи. Це обмежується, здебільшого, відвідуванням батьківських зборів та виконанням окремих доручень.

Аналіз цих даних свідчить, що для поліпшення сімейного виховання, активної участі батьків у роботі немає меж. Окрім того, при бажанні й потребі у батьків знайдеться і час для обопільної діяльності з дітьми.

У ході констатувального експерименту було встановлено, що на сучасному етапі знецінено роль сім'ї, родини, її виховні функції. Негативним є те, що пріоритети в сім'ї зміщено в напрямі прагматизму, нівелюється виховання загальнолюдських цінностей, спостерігається занепад духовності та релігійності в закарпатській родині, що є результатом модерного розвитку суспільства загалом.

Сучасна педагогіка сімейного виховання, як і суспільство загалом, стоїть перед вибором системи вартостей. Т.Алексєєнко стверджує: «Ми переживаємо час, коли різними духовними сурогатами за допомогою кіно, преси і телебачення наспіх заповнюється вакуум ідеалів, який виник у посткомуністичний період, а моральний стан суспільства визначається моральним станом незахищених ні перед ким і ні перед чим людей» [1, с.72]. Спричинений цими умовами процес дегуманізації людини, зростання її агресивності стоїть на перешкоді визнання рівності всіх людей, їх самоцінності як основи гуманізму людських стосунків.

Висновки та перспективи. Нагальною для нашого суспільства є потреба відмовитись від культу сили батьків та направити їх зусилля на виховання у дітей любові до людей. До цього треба прагнути батькам щоденно, починаючи з раннього віку дітей. Виховання на основі системи ідей і поглядів закарпатських педагогів на людину, як на найвищу цінність, з позицій добра дозволить мати в грядущому поколінні «добродетелей» [4], здатних продукувати власний механізм духовно-морального самоконтролю.

Тому вже сьогодні потрібно, щоб провідним напрямком сімейного виховання став розвиток духовної сфери життєдіяльності дитини, прерогативу якого засвідчує науковий доробок педагогів Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття. Адже тільки за умови, що виховання базуватиметься на засадах духовності, моральна поведінка людей у своїй основі спиратиметься на глибоку моральну культуру, що перейде у переконання особистості і виявлятиметься у культурному симбіозі та прагненні творити Добро. Якщо у нових умовах батьки та суспільство зосереджуватимуть увагу на зміцненні духовної основи родини, то і старші, і молодші покоління будуть здатні зберегти і примножити духовне багатство своїх попередників. Отже, маємо усі підстави сказати, що для сьогодення вкрай важливим є творче використання досвіду педагогів Закарпаття другої половини XIX – 30-х років XX століття.

Література і джерела

1. Алексєєнко Т.Ф. Ціннісні орієнтації сімейного виховання: Концепція реалізації / Т.Ф. Алексєєнко // Рідна школа. – 1997. – №10. – С.69-72.
2. Бедзір В. Закарпатці у дзеркалі статистики / Василь Бедзір // Старий замок. – 1 березня. – 2001. – С.6.
3. Гайдукевич Л. Добрі і злі свойства виховуючого: [одчит, прочитаний на родельской конференції гор. школи в Мукачеві]: ч. 2 / Лавро Гайдукевич // Учитель. – 1927. – Р. VIII, №2. – С. 63-66.
4. Духнович А. Добродетель превышает богатство: [игра в трех действиях по простонародному изречению в пользу народа карпаторусского] / Александр Духнович. – Перемишль, 1850. – 106с.
5. Духнович А. Народная педагогия в пользу училищ и учителей сельских : ч. 1 / Александр Духнович. – Львов, 1857. – 91с.
6. Карабелеш А.В. Семья и воспитание молодежи со взглядом на карпаторусские обстоятельства: ч.1 / Андрей Васильевич Карабелеш // Народна школа. – 1935-36. – №5. – С.7-12.

В статті обозначена еволюція цінностей сімейних орієнтацій на Закарпатті. Осуществлен компаративний аналіз совокупності інтересів, потребностей, мотивів, матеріальних і духовних запитів закарпатської родини другої половини XIX - 30-х років XX століття і сучасної. Представлені результати анкетного опитування по досліджуваній проблемі.

Ключевые слова: еволюція, сім'я, сімейні цінності, сімейне виховання.

The author of the article has indicated the evolution of the value of family orientations in Transcarpathia as well as carried out the comparative analysis of a set of interests, needs, motivations, material and spiritual needs of the Transcarpathian family of the second half of the XIX - 30-ies of the XX century and modern.

Key words: evolution, family, family values, family upbringing.